

provenience, spominske zapise in pričevanja udeležencev vojnega dogajanja (predvsem na partizanski strani) ter širok krog literature. Tekst je dokumentiral z 964 opombami in nekaj fotografijami.

Za zaključek naj še ugotovimo, da je cilj, ki si ga je avtor zadal, to je prikazati zelo težko, občutljivo in kontraverzno obdobje v narodovi zgodovini na kompleksen in neizključujoč način, s knjigo "Svet pod Krimom" gotovo dosežen. V terminologiji je sicer včasih še opazen pečat časa, v katerem je rokopis nastajal (npr. večkratna raba izraza "bela garda", "reakcionaren" itd.), toda s podrobno, konkretno obravnavo dogajanja in izhajajoč tudi iz doživljajskega sveta posameznika prinaša knjiga predvsem paleto dejstev, ki omogočajo lažje razumevanje in natančnejše poznavanje tistega časa. Čeprav se predmet raziskave omejuje na majhen del slovenskega ozemlja in avtorjev namen ni bil dajati širših zaključkov in splošne vrednostne sodbe, je iz knjige vendarle mogoče razbrati avtorjev afirmativen odnos do osvobodilnega boja kljub njegovi hkratni revolucionarni vsebini. Vlogo nasprotnega tabora namreč ocenjuje ne glede na njegove subjektivne cilje objektivno kot boj proti osvobodilnemu gibanju in podporo okupatorju.

Vida Deželak-Barič

M i r k o F a j d i g a : *Bračičeva brigada. Na Štajerskem, Koroškem in Gorenjskem.* Prva in druga knjiga, Založba Obzorja, Maribor 1994, 862 strani.

Jeseni leta 1994 je Založba Obzorja Maribor izdala obsežno monografijo v dveh zvezkih o bojni poti 13. slovenske narodnoosvobodilne udarne brigade Mirka Bračiča. Izšla je v okviru Knjižnice NOV in POS pod zaporedno številko 17. Avtor je upokojeni višji kustos Muzeja narodne osvoboditve v Mariboru Mirko Fajdiga. Zgodovinarja Fajdiga bralci in preučevalci vojaške zgodovine dobro poznamo, saj njegova bibliografija obsega že nad 110 enot.

Monografija o Bračičevi brigadi ima dva dela. Avtor prvega dela je Ladislav Kiauta. Knjiga je izšla leta 1982, v njej je prikazal bojno pot brigade od ustanovitve v septembru 1943 do zaključka pohoda na Štajersko konec februarja 1944. Drugi del je napisal zgodovinar Mirko Fajdiga, ki se je tega opravila lotil na prošnjo predstavnikov Skupnosti borcev Bračičeve brigade. Po več letih intenzivnega zbiranja gradiva je delo uspešno privedel h koncu. Monografija zajema obdobje od konca februarja 1944 do druge polovice junija 1945 in temelji na skrbno zbranim in preučevanem arhivskem gradivu partizanskega in okupatorjevega izvora, ustrezne literature in kar ogromnem številu (280) pričevanj udeležencev bojne poti brigade. Vse to gradivo je navedeno v opombah, ki so na koncu poglavij, in jih je 1060.

Po večdnevnih bojih z enotami 14. divizije, ki je prišla na Štajersko, se je nemški okupator vrnil v svoje postojanke in razglasil, da je "14. banditska divizija"

uničena. Bračičeva brigada je imela na pohodu med vsemi brigadami 14. divizije največ izgub. Bila je razbita, vendar ne uničena. V slabem mesecu dni po pohodu so rešili veliko skritih ranjencev ter zbrali razdružene in razbite enote. Že 22. marca 1944 je bila na Graški gori brigada obnovljena in preoblikovana. Do konca aprila se je število borcev že močno približalo stanju pred prihodom na Štajersko. Precej slabša je bila njena oborožitev, nekoliko je zaostajala tudi v bojnih veščinah in izkušnjah. Sedemindvajsetega aprila je brigada napadla sovražnikovi postaji v Šoštanju. Delno uspešen napad je sovražniku in domačinom dal vedeti, da brigada ni uničena, borcem "vlil" samozaupanje in napovedal prehod v akcije širšega pomena.

V maju in juniju je brigada doživljala na svoji bojni poti vzpone in zastoje. Po veliki zmagi ob napadu na premogovnik Velenje je sredi maja doživela hud poraz na Langersvaldu in padla v krizo. Izgubila je nekaj vodilnih ljudi in borcev, osip v enotah pa je bil občuten. V juniju je bila Bračičeva brigada uspešna v rušilnih akcijah na prometnicah in v spopadih s sovražnikom. Številčni osip moštva je izpopolnjevala z novinci in se nekoliko okrepila.

Konec junija se je brigada po napornem in uspešnem bojnem pohodu z območja Slovenskih Konjic, Celja in Kozjanskega vrnila na strateško pomembno pohorsko območje; tam je bila v juliju večkrat v velikih preizkušnjah, ki jih je dobro prestala. Skupaj s Tomšičevo brigado sta se 29. junija bojevali med Šumikom in Staro Glažuto, kjer sta v manevrskih bojih premagali številčno in tehnično močnejšega sovražnika. Tu je sovražnik doživel poraz na začetku svoje ofenzive, ki se je potem izjalovila. Naslednji pomembni vojaški uspehi so bili napad in uničenje tovarne kovinskih izdelkov v Zg. Bistrici v noči na 8. julij, napad na Krambergerjevo postojanko pri Sv. Lovrencu na Pohorju v noči na 20. julij ter uničenje orožniške postaje v Framu v noči na 23. julij.

Avgusta in septembra se je nadaljevala uspešna rast, udarna moč ter okrepljena vojaška in politična dejavnost brigade. Brigada se je številčno okrepila. Od dveh bataljonov, ki sta imela pretežno po dve četi, je napredovala na tri močne bataljone s po tremi četami. Njen minerski vod je narasel na 33 mož, podobno tudi obveščevalni vod. Njena osrednja dejavnost v tem času je bila napadati vlake, rušiti proge in ceste, napadati sovražnikove postojanke in enote, mobilizirati v NOV in POS, zagotavljati preskrbo ter izvajati politično-kulturne in propagandne akcije. Štab 4. operativne cone NOV in POS je hotel osvoboditi čimveč okupiranih območij Štajerske, zato je ukazal pohod Bračičeve in Šerčerjeve brigade na Kozjansko, kjer je Bračičeva brigada 11. septembra po hudih bojih osvobodila Kozje. Operacije enot 4. operativne cone za osvoboditev ozemelj na Štajerskem so se sredi septembra 1944 v glavnem končale.

Nemški oblastniki se s svobodnimi ozemlji na Štajerskem nikdar niso mogli sprijazniti, kajti Štajerska je v tem času postajala zaledje velikih front in v strateškem pogledu zelo pomembno območje. Okupator je zato sklenil s sistematičnimi akcijami uničiti vsa svobodna ozemlja na Štajerskem; z akcijami je okupator začel sredi oktobra 1944, po odhodu Šlandrove in Zidanškove bri-

gade na Dolenjsko. Bračičeva brigada je sodelovala v hudih bojih pri obrambi Zgornje Savinjske in Zadrecke doline. Brigada je v tem času ustanovila inženirsko-tehnično četo, se okrepila s 1. bataljonom Vzhodnokoroškega odreda in 60 borci Lackovega odreda ter bila 26. oktobra razglašena za udarno brigado. Okupatorju je sicer uspelo do konca leta uničiti svobodna ozemlja na Štajerskem ter obnoviti svoje postojanke in upravo, a partizanskih enot ni mogel uničiti. Bračičeva brigada je tem težavam uspešno kljubovala, številčno se je krepila in celo ustanovila 4. bataljon (jurišni) za posebne namene.

Borcem 13. SNOUB Mirka Bračiča tudi v letu 1945 sovražnik ni dal miru, saj jih je neprestano napadal. Brigada je bila v tem obdobju v številnih manjših bojih in spopadih zelo uspešna, vendar so hudi boji, akcije in težavni pohodi vplivali na zmanjšanje številčnega stanja brigade. Osip borcev je bil precejšen, priliv pa zmanjšan. Število borcev se je v dobrem mesecu dni na prehodu leta zmanjšalo za 251 oziroma za 28 %.

Vrhovni štab NOVJ, ki je predvideval nevaren razplet dogodkov na štajerskih bojiščih, zlasti glede na načrtovani prodor levega krila Rdeče armade na Madžarskem med Blatnim jezerom in Muro ter glede na krepitev nemških čet v severni Sloveniji, je 12. februarja 1945 izdal Glavnemu štabu NOV in POS ukaz, naj 14. divizija čimprej krene na Dolenjsko. S tem ukazom so bile tako Bračičeva brigada kot tudi druge enote za dva meseca potisnjene v defenzivo.

Prek Save bi se morali prebiti na Dolenjsko. Kasneje se je izkazalo, da tega ukaza iz različnih razlogov ni bilo mogoče izpolniti. Dne 5. aprila 1945 je Generalštab JA odobril predlog, naj 14. udarna divizija ostane na Štajerskem in preide v ofenzivo. Štirinajstega aprila se je Bračičeva brigada močno okrepila z novimi borci in zavezniškim orožjem. Do konca meseca je vsakodnevno izvajala bojne akcije med Pohorjem in Bočem. Za uspešno vojaško dejavnost je brigada prejela priznanje štaba 4. operativne cone JA in PO Slovenije. V naslednjem, zadnjem mesecu vojne, se je brigada premaknila na Koroško, kjer je pri Borovljah sodelovala v bojih za končno osvoboditev domovine. Bojna pot brigade se je končala v juniju z združitvijo s Šlandrovo brigado, ta pa je s 14. udarno divizijo nato odšla v Vojvodino.

Monografija o Bračičevi brigadi na Štajerskem, Koroškem in Gorenjskem ima 12 poglavij; vsako poglavje ima več podpoglavij, ki dajejo tematiki večjo preglednost in berljivost. Na koncu vsakega poglavja je kratek povzetek, na koncu monografije pa daljši povzetek, ki zajema obdobje med letoma 1943 in 1945. Objavljen je tudi seznam borcev in bork brigade, in sicer za celotno obdobje delovanja brigade. V obeh zvezkih je veliko fotografij, skic, preslikav dokumentov, seznamov in preglednic. Seveda je v monografiji tudi kompleten znanstveni aparat, ki je nujen in daje delu značaj zgodovinske znanstvene študije.

V zadnjih treh letih so v okviru Knjižnice NOV in POS izšle kar štiri monografije o partizanskih enotah na Štajerskem (Tomaž Teropšič: Kozjanski odred. Prva in druga knjiga, Maribor 1993; Jože Marolt: Šercerjeva brigada na Štajerskem. Maribor 1993; Mirko Fajdiga: Bračičeva brigada, Na Štajerskem,

Koroškem in Gorenjskem. Prva in druga knjiga, Maribor 1994; Franci Strle: Tomšičeva brigada 1944. Maribor 1995). Omenjena dela temeljijo na izredno veliki količini pregledanih in uporabljenih dokumentov partizanskega in okupatorjevega izvora ter na drugih virih. Na tej osnovi se prikazujejo resnični dogodki, zato je že omenjena monografija o Bračičevi brigadi velik prispevek k zgodovini vojaških dogajanj na območju 4. operativne cone NOV in POS. Manjka le še obdelava zadnjega dela Tomšičeve brigade. Z objavo omenjenega dela bi bil zgodovinski pregled delovanja enot 4. operativne cone NOV in POS zaokrožen. Pred slovenskimi vojaškimi zgodovinarji bo torej kmalu stal izziv - izdelava vojaškozgodovinske študije o 4. operativni coni oziroma sinteza zgodovine slovenske vojske na Štajerskem v vojnih letih 1941-1945.

Tomaz Teropšič

M i l k o M i k o l a: Sodni procesi na Celjskem 1944-1951. Publikacija Zgodovinskega arhiva v Celju, Študija 1., Celje 1995, 226 strani.

Vsebinsko in tudi pripovedno dovolj zanimiva publicistična dejavnost arhivskih ustanov v zadnjem času je eden nespornih dokazov, da je na tem področju prišlo do zamenjave generacij. V arhivih je namreč raziskovalno delo vse bolj prisotno in izdaja resnih arhivskih in historičnih študij ni več izjema ali izreden dogodek, temveč postaja sestavni del in zaključek delovnega procesa kvalificiranega arhivista. Če bodo novi direktorji uspeli zadržati ustvarjalen in deloven kader, ki se je v zadnjem desetletju zbral v njihovih ustanovah, potem se bo kmalu zabrisala umetno ustvarjena ločnica med arhivistom in raziskovalcem, se pravi med tistim, ki naj bi dokumentarno gradivo zbral in strokovno uredi ter tistim, ki naj bi ga historiografsko preoblikoval v tak ali drugačen spomenik preteklosti.

Zgodovinar mag. Milko Mikola je eden izmed arhivskih delavcev, ki se že dalj časa zagnano posveča raziskovanju novejših slovenske politične zgodovine, zato njegovo ime v strokovni javnosti ni neznano. Posebno odmevno in dragoceno je njegovo proučevanje različnih oblik procesa podržavljenja zasebnega premoženja na Celjskem v času zasedbe slovenskega ozemlja med letoma 1941 in 1945 ter v prvih povojnih letih; pomeni namreč uvod v celovitejšo in problemsko obravnavo enega izmed usodnejših gospodarskopolitičnih procesov, ki so se v letih 1945-48 odvijali v slovenskem prostoru. Med njegovimi dosedanjimi objavami je treba opozoriti vsaj na naslednje: Zaplembe premoženja v celjskem okrožju v letih 1945-1948 (Celjski zbornik, 1990), Nacionalizacija zasebnih gospodarskih podjetij na Celjskem (Celjski zbornik, 1991), Zaplembe premoženja v Sloveniji v letih 1945-1946 (Prispevki za novejšo zgodovino, 1992).

Najnovejše delo predstavlja logično nadaljevanje njegovih dosedanjih raziskovalnih naporov, saj osvetljuje obdobje političnih in zrežiranih procesov na Celjskem v letih 1944-51. Ker ta problematika doslej ni bila podrobneje obdelana, kajti spadala je med teme, ki so se jih morali zgodovinarji in pravniki izogibati, njegovo